

Kljub vsemu je ostal za nas Miklošič v stoletnem zagrizenem boju, kje začne in kje neha slovenska individualnost, vzor zlate sredine. Pred svetom je bil naša velika afirmacija, doma pa je njegovo ime in njegova slava pomagala utrjevati narodno zavest med širokimi množicami. Takrat so nas imenovali narod filologov. Imel pa je za čuda malo slovenskih učencev, ki bi globlje posegli v dogajanje stroke, razen prezgodaj umrlega Oblaka in Štreklja. Za naslednika si je izbral kajkavca Jagića iz Varaždina, ki se je zares izkazal najbolj vrednega.

Brez dvoma je Miklošič poleg Prešerna največja slovenska osebnost devetnajstega stoletja. Nič manj globoko ni zaoral v usodo naroda, čeprav na drugačen način in zasluži, da bi se obeh velikanov stalno in z enako pieteto spominjali. Žal pa o Miklošiču še nimamo zadovoljivih študij, pokazalo se je celo, da niti njegova bibliografija ni v celoti zbrana. Vse, kar je napisal, bo treba ponovno in podrobno oceniti, preiskati vplive njegovih idej na celotni razvoj lingvistike in seveda izdati njegove zbrane spise (ali vsaj večji izbor). Vse to spada med bližnje naloge slovenske slavistike.

Tine Logar

## ZANIMIVOSTI IZ SLOVENSKE DIALEKTOLOGIJE

### 1.

Razvoj praslovanskih nevtralnih konzontanah *n-*, *nt-* in *s-* debel (*seme*, *tele*, *oko* itd.) je v slovenskem jeziku silno raznolik in zanimiv. Poglavitni vzrok za to je bilo dejstvo, da so samostalniki te vrste pri sklanjatvi izkazovali dve ali celo tri različne osnove (npr. *tele* : *telet-e*; *seme* : *semen-e*, *slovo* : *sloves-e* itd.) in da so sprva imeli tudi svojo lastno fleksijo s posebnimi obrazili, pri tem pa jih je bilo razmeroma malo. Zato je razumljivo, da se konzontanah fleksija kot posebna formalna kategorija v slovenskem jeziku ni ohranila, temveč so se ti samostalniki vključili v eno izmed bolj frekventnih fleksij, na drugi strani pa je umevno tudi to, da se je pri njih že zgodaj pojavila težnja, da bi se odpravile tudi komplikacije v zvezi z različnimi fleksijskimi osnovami in da bi se dve ali celo tri različne osnove pri sklanjatvi ene in iste besede skrčile na eno ali vsaj samo dve. V temle prispevku bi rad prav na kratko in shematično prikazal razvoj besede *oko* v slovenščini. Tudi ta beseda je bila v praslovanščini konzontanah deblo, ki je v fleksiji izkazovalo kar 3 različne osnove (*oko* : *očes* : *oč-*) in imelo posebna obrazila, značilna za srednja konzontanah debela (*očes-e*, *očes-i*, *očes-ьmъ* itd.). Posebnost tega samostalnika je bila še v tem, da je v dvojnini imel i-jevske končnice (*oči*, *očiju*, *očima*) in da se je namesto *le-te* v kasnejšem slovenskem razvoju pod vplivom enačbe *oči* — *kostí* uveljavila množina s svojimi končnicami (*oči*, *očí*, *očém*, *očéh*, *z očmi*).

1. Nedvomno najstarejša sprememba, ki je zadela besedo *oko* in konzontanah debela sploh, je bila v tem, da se je vključila v eno izmed bolj frekventnih fleksij. Večinoma je bila to nekdanja srednja o-fleksija (*město*, *senó*), po kateri se je pregibalo mnogo besed. Tako se je namesto nekdanjega *okó*, *očése*, *očési*,

*očésam* začelo govoriti *okó, očésa, očésu, očésom*. Tako sklanjajo to besedo, seveda z ustreznimi glasovnimi in akcentskimi spremembami v vsakem govoru posebej, po Gorenjskem, v Rožu, na Dolenjskem, na Notranjskem, v Brkinih, na Krasu, v Savinjski dolini in na srednjem Štajerskem. Tam, kjer je po tako imenovanem terciarnem premiku akcent prešel s konca na osnovo, je seveda beseda akcentuirana na osnovi (*òko/òko, očésa; òči/òči*). Na širokem ozemlju, zlasti v vzhodnih rovtarskih govorih, na Gorenjskem, v Savinjski dolini in drugod je zaradi splošne maskulinizacije nevtur tudi beseda *oko* spremenila svoj spol in ga zamenjala z moškim (*slep oko*): *wokò:, wučè:sa*; pl. *wučì:* (Bohinj); *àku, açè:sa; àči* (Žiri) *ò:k, očì:esa; òči* (Poljane).\*

2. Na manjšem delu slovenskega ozemlja, v glavnem v Soški dolini in deloma tudi v sosednji Slovenski Benečiji, pa sta bili končnici stare konzonantne fleksije v roditelju in mestniku ednine nadomeščeni s končnicami i-fleksije. Tako so torej v teh krajih začeli govoriti: *okó, očési, očési, okó, očési, z očésom*. Zakaj so v teh krajih zmagale i-jevske in ne o-jevske končnice, ni mogoče reči. Poudariti moram le, da se taka fleksija danes le še redkokje sliši — meni je znana npr. iz zgornje Soške doline: *okù:, očì:esę, očì:esę*, pl. *očì: . . .* itd. (Trenta.) Drugod je končni *i* zaradi vokalne redukcije onemel, tako da večinoma povsod po omenjenih krajih sedaj govore poleg *oko* in z *očésom* samo še obliko *očes*, ki opravlja funkcije roditelja, dajalnika in mestnika ednine. Množina pa je seveda po vseh teh krajih taka kot v knjižnem jeziku, če se seveda ne oziramo na ustrezne glasovno-akcentske posebnosti posameznih narečij in govorov: *akuó, ačiés, z ačiésan; ači, ačiéh, z ačmi* (Jezerca pri Kobaridu).

*Prodor i-jevskih končnic v fleksijo nekdanjih konzonantnih debel je silno zanimiv pojav ne le za slovenistiko, temveč za slavistiko sploh in za primerjalno slovansko gramatiko.* Tak razvoj je dokumentiran tudi v nekaterih starocerkevno-slovanskih spomenikih.

3. Medtem ko so se v doslej obravnavanih govorih pri besedi *oko* ohranile vse 3 stare podedovane osnove (*ok-*, *očes-* in *oč-*) in se je spremenila samo fleksija besede, pa je bila ponekod eliminirana osnova starega duala *oč-* in nadomeščena z osnovo *očes-*. Ta razvoj je poznan npr. iz nekaterih podjunskih govorov na Koroškem, kjer se je razen tega po terciarnem premiku akcent prenesel z obrazila na osnovo, množica pa se je feminizirala in se v fleksiji izenačila z ženskimi samostalniki z obrazilom *-a*. Tod zaradi tega govore *òko, òka* ali celo *òk, očésa*; pl. *očése*, če se ne oziramo na glasovne spremembe, značilne za te podjunske govore. Za ilustracijo navajam nekaj primerov iz podjunskih govorov: *òko, očì:asa*; pl. *očì:ase*, —, *očì:aseh, očì:asami* (Bevšak, Libeliče, Strojna); *òq*; pl. *očì:ase* (Žitara vas).

4. V nekaterih drugih podjunskih govorih ter v govorih Dravske in Mežiške doline vzhodno od njih pa je proces posploševanja ene same fleksijske osnove šel še naprej. Zajel je namreč tudi imenovalnik in tožilnik ednine, kjer je formo *òko* izpodrinila analogična *očésa*. Ponekod se poleg te analogične forme še vedno govori tudi forma *òko* : *òqə/òčésə*; pl. *očì:ase* (Globošnica); *učès, učì:asə*; pl. *učì:asa*, —, *-am, -ah, -am* (Djekše); *očè:so, -a*; pl. *očè:se* (Črna).

\* Pri navajanju dialektoloških zapisov pomeni : za vokalom njegovo dolžino, ' rastoči in ' padajoči naglas.

5. Drugod se je po analogiji na množino feminizirala tudi ednina. Tako je nastala oblika *očesa*, ki se v ednini in množini sklanja po ženski a-jevski sklanjatvi. Tako stanje poznamo iz obdravskih pohorsko-remšniško-kozjaških govorov: *učl:esa*, -e; pl. *učl:ese* (*Lovrenc, Ribnica na Pohorju*); *očèisa*, -e; *očèise* (*Lobnica*); *očl:asa*, -e; pl. *očl:ase* (*Kapla na Kozjaku*).

6. Težnja, da bi se zmanjšalo število fleksijskih osnov, pa se je lahko realizirala tudi tako, da se je v ednini opustila osnova *očes-* in je namesto nje prevladala osnova *ok-*, medtem ko se je pluralna osnova *oč-* obdržala. Tako je prišlo do sklanjatve *okó*, *oká*; pl. *očí*. Če pa se je akcent na ta ali oni način (fonetično ali po posplošitvi akcentske variante v zvezi s predlogom v *óko*) prenesel na osnovo, je samostalnik v ednini dobil obliko *óko/òko* ali celo *òk*; v množini pa *očí* ali po eventualnem fonetičnem akcentskem preskoku *oči*. Tako govore v Prlekiji, v Prekmurju, ponekod po Krasu, Notranjskem, ob zgornji Savinji, v Istri, Beli krajini, Zilji in Reziji:

*okòu*, *okà.*; v *okèi*, z *okò:n*; *oči.*; *òuči*, v *očà:i*, z *očà:mę* (*Markovci*); *uàko*, -a; *oči.* (*Opatje selo*); *ù:ku*, *ù:ka*; *uči.* (*Dekani*); *wokù.*, *wokà.*; *woči.* (*Hrušica*); *wòku*, *wòka*; pl. *wòči* (*Osilnica*); *óko*, -a; *ó:či* (*Brdo v Zilji*).

7. Posploševanje osnove *ok-* pa se ponekod ni ustavilo v ednini. Nekateri govori so opustili tudi pluralno osnovo *oč-* in sprejeli osnovo *ok-*, razen tega pa se je beseda feminizirala. Tako je prevladal tip *óka*, *óke*; pl. *óke*. Ta feminizacija se je po Štajerskem začela najprej v množini in se odtod po analogiji prenesla še v ednino, medtem ko je na primer v okolici Podbrda in Nemškega Ruta nastala zaradi a-kanja (-o > -a) najprej v ednini, nato pa se po analogiji razširila še v množino: *òuka*, *òuke* (*Miklavž pri Mariboru, Št. Ilj, Voličina*); *wèka*, *wèke*; pl. *wèke*, *wèk*, *wèkah*, *wèkam* (*Nemški Rut*).

8. Doslej smo videli, da je pri besedi *oko* v nekaterih narečjih od treh različnih fleksijskih osnov popolnoma prevladala osnova *očes-*, drugod pa osnova *ok-*. Teoretično mogoče in verjetno je, da so nekateri slovenski govori posplošili množinsko osnovo *oč-*. In res taki govori niso niti tako redki, vendar pa omejeni na zahodna narečja. Tu se za *oko* govori bodisi *óč*, *očí*, *óči*, z *očjó*; pl. *očí*, *očí*, *očém*, *očmí*, bodisi *óč*, *óči*, z *óčjo*, medtem ko je množina običajna. Do nastanka oblike *óč* za staro *oko* je prišlo takole: ker se je *očí* v množini sklanjalo tako kot tip *kostí*, se je po ednini *kost* ustvarila sekundarna oblika *oč* in nadomestila staro *oko* ter se pričela sklanjati ponekod tako kot *kost*, drugod pa v ednini tako kot *nít*. Vendar moram poudariti, da se v nekaterih krajih v rodilniku, dajalniku in mestniku govore še starejše oblike z osnovo *očes-*. Te vrste razvoj poznamo iz govorov Soške doline in Baške grape: *ù:oč*, *oči.*; *ù:oč*, z *očjó.*; *očí.*; *očí.*; *očíéh*, z *očmí.* (*Livek*); *uáč*, *uáč*, z *uáčje*; *áci.* (*Čiginj pri Tolminu*); *uáč*, *uáčie:s*, z *uáčie:sən*; (*Kred*).

10. Nekateri govori, sicer res redkejši, pa so pri poenostavljanju fleksije besede *okó*, *očesa*; *očí* ubirali drugačno pot. Da bi se izognili težavam v zvezi s spreminjanjem fleksijske osnove (*ok-*: *očes-*: *oč-*), so se zatekli k novi sufiksaciji pluralne osnove *oč-*, s katero so besedo *oko* uvrstili v besedni tip *polje*. Tako govore v srednji Soški dolini, v okolici Gorice, v Goriških Brdih in na Banjščicah namesto *oko očce* ali *očke*, pri čemer pa besedi seveda nimata deminutivnega pomena.

V slovenskih narečjih žive torej naslednje oblike psl. besede *oko, očese; oči*:

1. okó, očésa; oči z akc. variantami òko, očésa, òči (srednjega ali moškega spola);

2. okó, očési; oči;

3. òko, očésa; očése;

4. očésó, očésa; očése;

5. očésa, -e; očése;

6. okó, -á; oči;

7. óka, -e; óke;

8. óč, -í; oči;

9. óč, óči; oči;

10. óč, očési; oči;

11. óčce/óčke, -a.

**Boris Urbančič**

## BESEDE Z VEČ POMENI IN ZAHTEVA PO JASNEM IZRAŽANJU

Če listamo po slovarju slovenskega ali kateregakoli drugega jezika, opazimo množico izrazov, ki nimajo samo enega pomena, ampak dva in tudi več. Ta lastnost besed je pravzaprav nekakšna defektnost v jeziku, ker utegne biti vzrok za nesporazume in torej zmanjšuje njegovo komunikacijsko sposobnost. Idealno bi seveda bilo, ko bi bila vsaka beseda zasedena le z enim pomenom. Kljub temu tako imenovani polisemantémi le redkokdaj povzročajo motnje v procesu sporazumevanja, kajti iz vsakokratnega konteksta je navadno jasno razvidno, kaj pomenijo. Nekoliko več te nevarnosti je pri nekaterih izrazih z različnimi pomeni v nepregibnih besednih vrstah. Ker se v našem tisku oziroma pri nekaterih avtorjih često ponavljajo, si jih tu vsaj nekaj oglejmo.

Posebnost predloga *razen* je, da se rabi v dveh ravno nasprotnih pomenih: kadar izključujemo in kadar vključujemo. Npr.: 1. Zasedanja so se udeležili vsi poslanci razen petih; 2. razen poslancev se je udeležilo zasedanja tudi nekaj gospodarstvenikov. Prvi primer govori, da se je udeležilo zasedanja pet poslancev *manj*, kakor znaša njihovo polno število, v drugem primeru pa je bilo na zasedanju nekaj ljudi *več*. V prvem primeru bi lahko predlog *razen* nadomestili z *izjemo* (vsi poslanci z *izjemo* petih), v drugem primeru pa navadno rabimo *poleg* (poleg poslancev tudi nekaj gospodarstvenikov).

Zanimivo je, da poznajo predlog *razen* v obeh pomenih tudi drugi slovanski jeziki. Maretić navaja za srbohrvaščino v svojem *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* mnogo primerov, npr. 1. Svi episkopi ... odstupiše osim peterice; 2. To mi otac tvoj darova osim sela i gradova. *Tolkovyj slovar' ruskogo jazyka* (Ušakov) ima m. dr.: 1. Krome romanov ničega ne čital; 2. Krome oklada polučil pod'emnye. *Słownik języka polskiego* (Karłowicz, Krýnski, Niedźwiedzki): 1. Wszyscy oprócz mnie; 2. Wyznaczono mu z dworu płacę pieniężną i oprócz tego ordynację. Češki *Příruční slovník*: 1. Padli všichni kromě třinácti; 2. Otec kromě učitelování byl také písařem obecním.

SP 1962 navaja pod geslom *razen* oba pomena. Prvega dovoljuje, drugega prepoveduje. Kot primer prepovedane rabe ima stavek *Razen mene so bili tudi drugi*. Namesto *razen* priporoča v tej zvezi *zraven, poleg, z menoj vred, ob*